

PLAC ŚW. DUCHA

Plac św. Ducha położony jest w północnej części Starego Miasta w Krakowie, nieopodal głównej bramy miejskiej (Bramy Floriańskiej) oraz dworca kolejowego. Został on wytyczony w 1890 roku pomiędzy przylegającą do niego od strony wschodniej ulicą Szpitalną, od południa ulicą św. Marka i od zachodu – ulicą św. Krzyża. Od strony północnej sąsiaduje on z krakowskimi Plantami – miejskim parkiem, założonym w XIX stuleciu w miejscu dawnych murów obronnych.

Ten jeden z najpiękniejszych placów w Krakowie powstał na terenie należącym niegdyś do zakonu Ducha Świętego, potocznie nazywanego zakonem duchaków. Wraz z budową Teatru Miejskiego, noszącego dziś imię Juliusza Słowackiego, zabudowania średniowiecznego klasztoru oraz szpitala zostały wyburzone, a teren po nich zamieniono w reprezentacyjny, zielony plac miejski. Do dziś z dawnej zabudowy pozostał jedynie kościół pod wezwaniem św. Krzyża wraz z sąsiadującym z nim budynkiem plebanii, dawny klasztor duchaczek oraz Dom pod Krzyżem. Pamiątką po średniowiecznym szpitalu, który działał aż do stworzenia nowoczesnej dzielnicy szpitali uniwersyteckich przy pobliskiej ulicy Kopernika, pozostała do dziś nazwa placu.

Dzisiejszy plac ma kształt nieregularnego czworoboku otoczonego budynkami. Od wschodu zamyka go ulica Szpitalna, zabudowana dwu- i trzypiętrowymi kamienicami z XIX i XX stulecia. Północny bok placu wyznaczają Planty, które stanowią tło dla monumentalnego, eklektycznego gmachu Teatru im. Juliusza Słowackiego. Teatr otaczają kwiatowe klomby z żywopłotami z bukszpanu i różnymi krzewami. Również od zachodu plac przylega do Plant, a jego bok zaakcentowany został ceglana bryłą kościoła św. Krzyża z przylegającą plebanią. Nieregularną południową pierzeję placu wyznaczają dwa jasne jednopiętrowe budynki z dachami krytymi czerwoną dachówką. W zachodniej części pierzei są to zabudowania poklasztorne, należące niegdyś do przytułku dla kobiet prowadzonego przez zakon sióstr duchaczek. Natomiast w południowo-zachodnim narożniku placu, przy ulicy Szpitalnej, jest to dawny budynek szpitalny wraz z oficyną, nazywany Domem pod Krzyżem. Prostokątny fragment placu pomiędzy tymi budynkami, pełniący niegdyś funkcję dworca autobusowego, a następnie parking, jest dziś przestrzenią rekreacyjną z zielenią i licznymi ławkami. Wzdłuż jego północnej pierzei znajduje się siedem czarnych zegarów o okrągłych białych tarczach, które nawiązują do dawnej dworcowej funkcji tego miejsca. Ustawione na wysokich słupkach noszą również tabliczki z nazwami miast partnerskich Krakowa.

Plac św. Ducha dzieli na dwie części droga biegnąca od ulicy św. Krzyża do ulicy Szpitalnej, która oddziela przestrzeń teatralną od dawnych poszpitalnych zabudowań.

TEATR IM. JULIUSZA SŁOWACKIEGO

Jednym z najważniejszych, a także najbardziej okazałych budynków na placu św. Ducha jest Teatr Miejski, wznoszący się w północnej części placu. To potężny, trójkondygnacyjny gmach wzniesiony na planie prostokąta, z główną fasadą skierowaną w kierunku ulicy Szpitalnej. Łączy w sobie formy charakterystyczne dla historycznych stylów architektonicznych takich jak renesans, barok, klasycyzm i secesja. Budynek nawiązuje do eklektycznych gmachów oper, które budowano wówczas w całej Europie. Architekt Jan Zawiejski w projekcie nawiązał szczególnie do budynku opery paryskiej, dodając równocześnie elementy charakterystyczne dla architektury rodzimej, jak attyka z krakowskich Sukiennic.

Budynek składa się zasadniczo z trzech części mieszczących najważniejsze teatralne przestrzenie: westybul, czyli obszerny, reprezentacyjny hol z monumentalnymi schodami, widownię z lożami oraz scenę z malowaną kurtyną autorstwa Henryka Siemiradzkiego i z pomieszczeniami technicznymi. Przestrzeń widowni została zaakcentowana potężną kopułą o średnicy ponad 30 metrów, a sceny – wysokim poddaszem ze spadzistym dachem. Dach przykryty spatynowaną, seledynową blachą idealnie współgra kolorystycznie z jasną, kremowo-żółtą fasadą teatru. Całość jest niezwykle bogato dekorowana. Elewacje zdobi boniowanie, czyli dekoracja w tynku imitująca wielkie prostokątne bloki kamienia. Poszczególne kondygnacje podkreślają wydatne gzymsy oraz balustrady, a kolumny i pilastry o bogato rzeźbionych kapitelach współtworzą rytmiczny układ potężnych, zwieńczonych łagodnymi łukami okien. Całości dopełnia bogata dekoracja rzeźbiarska z motywami wici roślinnych, girland, lwich łbów, popiersi oraz maskaronów, wyraźnie nawiązująca do form renesansowych. Reprezentacyjna, główna fasada teatru została ujęta przez dwa ryzality, czyli wysunięte przed elewację części budynku, biegnące wzdłuż wszystkich kondygnacji i akcentujące jego naroża. Wieńczą je kopuły oraz alegoryczne rzeźbione figury – po lewej stronie: Poezji, Dramatu i Komедii, autorstwa Tadeusza Błotnickiego, a po prawej: Muzyki, Opery i Operetki, wykonane przez Alfreda Dauna. Pośrodku fasady znajdują się drewniane trzyskrzydłowe drzwi osłonięte secesyjnym, kutym daszkiem, do których prowadzi z placu kilka szerokich kamiennych schodów. Powyżej pierwszą kondygnację zdobią trzy potężne okna zwieńczone półokrągłymi łukami wspartymi na kolumnach. Ponad nimi, na szerokim gzymsie, wykuto słowa: „Kraków Narodowej Sztuce”, a na szczycie ustawiono dwie rzeźby wykonane przez Michała Korpala – Mickiewiczowskiego Tadeusza w stroju kontuszowym i Zosię. Postaci tworzą kompozycję zatytułowaną „Poloneza czas zacząć”.

Wejście do teatru poprzedzają dwie stylizowane latarnie oraz klomb z pomnikiem autorstwa Cypriana Godebskiego. Popiersie z białego marmuru ustawione na postumencie przedstawia Aleksandra Fredrę, pierwszego patrona krakowskiego teatru. Wnętrze teatru charakteryzuje niezwykle przepych i bogactwo złoczonej stiukowej dekoracji. Do okazałego foyer oraz widowni na pierwszym piętrze prowadzi z westybulu pompadourska klatka schodowa, ozdobiona lustrami, rzeźbami i obrazami oraz pluszowym czerwonym dywanem. Potężna widownia, mieszcząca 540 miejsc, ma kształt półokręgu. Tworzą ją trzy kondygnacje balkonów z kameralnymi lożami. Ich biało-kremowa kolorystyka ze złoczoną

dekoracją kontrastuje z czerwonymi obiciami foteli, zasłonami łoża oraz dywanami. Sklepienie widowni zdobi jasny kolisty plafon z podwieszonym pod nim monumentalnym ośmioramiennym żyrandolem. Scenę zdobi malowana kurtyna autorstwa Henryka Siemiradzkiego z alegoryczną sceną przedstawiającą personifikacje sztuki teatru. Ważnym miejscem w gmachu jest także garderoba Ludwika Solskiego – aktora, reżysera i dyrektora krakowskiego teatru. W niewielkim pomieszczeniu na parterze budynku, po prawej stronie widowni, zachowała się malarska dekoracja: portrety i karykatury wybitnych aktorów związanych z krakowskim teatrem.

KOŚCIÓŁ ŚW. KRZYŻA

Kościół stojący przy zachodnim boku placu, na tle plantacyjnych drzew, to budowla gotycka pochodząca z XIV stulecia. Składa się z kwadratowej ceglanej nawy oraz z nieco węższego i niższego od niej, prostokątnego kamiennego prezbiterium, przykrytego osobnym spadzistym dachem z czerwonej dachówki. Nad prostą fasadą zachodnią góruje kwadratowa ceglana wieża przykryta namiotowym hełmem. Hełm, podobnie jak dach, zdobi iglica z krzyżem o dwóch poziomych belkach – charakterystyczny znak zakonu duchaków. Do wieży przylegają dwie niskie boczne kaplice. Do kościoła, znajdującego się nieco poniżej poziomu obecnego placu, prowadzi kilka stopni w dół oraz ostrołukowy kamienny portal w przyziemiu wieży. Wnętrze kościoła jest jednonawowe, przykryte dekoracyjnym sklepieniem palmowym. Jest to rzadki, a w Krakowie jedyny, przykład sklepienia wspartego tylko na jednym, centralnie umieszczonym filarze. Przypomina on palmę, a symbolizuje biblijne Drzewo Życia. Prezbiterium przykrywa również dekoracyjne sklepienie sieciowe, w którym układ żeber przypomina rybacką sieć. Ściany świątyni zdobi utrzymana w jasnej kolorystyce polichromia. Jest to rekonstrukcja niezachowanych renesansowych malowideł, wykonana przez Stanisława Wyspiańskiego i Antoniego Tucha pod koniec XIX stulecia. Malowidła przedstawiają delikatne wici roślinne z drobnymi kwiatami oraz wizerunki biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża i czterech Ojców Kościoła, a także symboliczną kompozycję zatytułowaną „Zwierciadło grzesznika”. Gotyckie, dość ascetyczne wnętrza dopełniają barokowe, bogato złożone ołtarze oraz stalle, czyli dekoracyjne ławy, konfesjonały, chór z prospektem organowym i ambona.

PLEBANIA

Na południe od kościoła, przy ulicy św. Krzyża 2, zachował się wczesnogotycki budynek z początku XIV stulecia. Jest to najstarszy zachowany w Krakowie budynek mieszkalny, który ze względu na bliskie sąsiedztwo z murami miejskimi początkowo pełnił funkcje obronne. W XIX stuleciu stał się własnością probostwa św. Krzyża. To jednopiętrowy budynek na planie prostokąta o dłuższym, frontowym boku przylegającym do ulicy. Jego

elewacje z jasnego łamanego kamienia, z niewielkimi fragmentami wykonanymi z cegły, mocno kontrastującą z czerwoną ceglana wieżą kościoła św. Krzyża i tynkowanymi fasadami sąsiadujących kamienic. Ściany budynku zdobią nieregularnie rozmieszczone prostokątne okna. Niektóre z nich, niezwykle wąskie, niczym otwory strzelnicze, przypominają o dawnym obronnym charakterze miejsca. Gmach plebanii nakrywa dwuspadowy dach z czerwonej dachówki, zwieńczony wysokimi ceglany kominami. Zachowany niemal w pierwotnej formie budynek wraz z kościołem tworzą niezwykle kameralny zaułek, w którym do dziś można poczuć atmosferę średniowiecznej zabudowy dawnego Krakowa.

DOM POD KRZYŻEM

Pozostałością dawnych zabudowań szpitalnych zakonu duchaków jest także Dom pod Krzyżem, znajdujący się w południowo-wschodnim narożniku placu, przy ulicy Szpitalnej 21. Średniowieczny budynek pochodzący z XV stulecia mieścił szpital wraz z kaplicą św. Rocha, przeznaczony dla ubogich scholarów, czyli studentów Akademii Krakowskiej. Przez lata rozbudowywany, mieścił kolejno przytułek dla ubogich parafii mariackiej, mieszkania, sklepy, awangardowy teatr Cricot, a obecnie Muzeum Krakowa. Prostokątny jednopiętrowy budynek przykrywa czterospadowy, łamany dach z czerwonej dachówki z potężnym jasnym kominem na szczycie. Tynkowaną na jasno elewację zdobią regularnie rozmieszczone prostokątne okna. Główną fasadę, na krótszym boku skierowanym w stronę ulicy Szpitalnej, zdobi drewniany krucyfiks, od którego pochodzi nazwa budynku. Interesującym elementem budowli są wzmocnienia jej naroży za pomocą szkarp, czyli dodatkowych fragmentów murów, które tworząc filary przylegające pod lekkim kątem do ścian. Od zachodu do Domu pod Krzyżem przylegają jednopiętrowe budynki oficyny z drewnianym gankiem oraz niewielki dziedziniec otoczony metalowym ogrodzeniem.

KAMIENICE PRZY UL. SZPITALNEJ

Wzdłuż ulicy Szpitalnej, we wschodniej części placu, wznoszą się dziś mieszczańskie kamienice z XIX i XX stulecia. Historia tej ulicy, biegnącej od Małego Rynku w kierunku dawnych murów miejskich, sięga czasów średniowiecza i wiąże się z dziejami szpitala duchaków. W XIX wieku ulica znana była głównie z licznych antykwariatów. Dziś możemy tutaj podziwiać dwu- i trzypiętrowe budynki o fasadach secesyjnych oraz eklektycznych, czyli nawiązujących do różnych stylów architektonicznych. Zdobią je pilastry i kolumny, kamienne i żeliwne balkoniki oraz płaskorzeźbione detale, jak roślinne girlandy czy główki aniołków. Do najbardziej efektownych należy kamienica pod numerem 34, którą zdobi attyka przypominająca zwieńczenie renesansowych Sukiennic, a także narożny budynek pod numerem 40 z dekoracyjnym wykuszem. Wśród budynków oświetlanych przez wysokie

inkluzywna gra miejska

AKTOR na DESKACH

KRYMINAŁ KRAKOWSKI

stylizowane latarnie szczególną uwagę zwraca kamienica Pod Złotą Kotwicą, pod numerem 30. Stojący naprzeciwko Domu pod Krzyżem potężny gmach powstał w wyniku połączenia trzech średniowiecznych kamienic. Początkowo, od 1825 roku, mieścił się tutaj dom zajezdny, a następnie od 1834 roku jeden z najdroższych i najbardziej renomowanych w Krakowie hoteli z cenioną restauracją Kacpra Pollera. Dwupiętrowy budynek był kilkakrotnie przebudowywany, aż zyskał szeroką, czternastoosiową neorenesansową fasadę. Osie fasady wyznaczają rytmicznie ułożone prostokątne okna o prostych lub trójkątnych zwieńczeniach. Budynek nakrywa niewysoki dwuspadowy dach kryty szarą blachą, zaakcentowany trzema lukarnami, czyli małymi nadbudówkami z oknami, które doświetlają poddasze. Środek fasady podkreśla nieco szersza lukarna o dwóch prostokątnych oknach zwieńczonych łukami, ujęta po bokach spływami i zwieńczona trójkątnym szczytem. Centralną część fasady zaznaczają także dwa okna pierwszej kondygnacji o półokrągłych szczytach, z umieszczoną między nimi tarczą z motywem złotej kotwicy, a także płaskorzeźbiona dekoracja w formie girland pod okapem dachu i główne wejście ze stylizowanym blaszanym daszkiem z nazwą hotelu. Z recepcji o wielkim drewnianym kontuarze do hotelowych pokoi prowadziły szerokie schody doświetlone oknami z secesyjnymi witrażami projektu Stanisława Wyspiańskiego. Zdobí je motyw złotej kotwicy oraz kwiatów: irysów i maków. Hotel służył niegdyś z kameralnej Sali Bufetowej oraz restauracji w pięknej Sali Lustrzanej. Wysoką salę wypełniały rytmicznie ustawione kameralne kwadratowe stoliki, a zdobiły ją przeszklony sufit wsparty na kolumnach, lustra i dekoracja rzeźbiarska na ścianach, potężne żyrandole oraz egzotyczne rośliny w donicach. Ze względu na bliskość teatru stałymi bywalcami hotelu byli najznakomitsi polscy aktorzy i aktorki, wśród nich Helena Modrzejewska.